

УДК 94 (477)

Ольга Ніколаєнко
(м. Харків)

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ «КРАПЛЯ МОЛОКА» В НАДДНІПРЯНЩИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Проаналізовано діяльність організацій «Крапля молока» в Наддніпрянщині, що були важливим кроком у боротьбі з високою дитячою смертністю. Створені за ініціативою лікарів-педіатрів і за підтримки громадськості, вони вирішували проблему постачання якісного молока для немовлят у великих містах – Києві, Харкові, Одесі. Одночасно надання безкоштовних медичних консультацій та регулярні обстеження малюків сприяли становленню системи захисту материнства й дитинства.

Ключові слова: «Крапля молока», охорона материнства й дитинства, Наддніпрянщина.

Народження й виховання майбутніх поколінь сьогодні визнається важливими завданнями не тільки родини, але об'єктом турботи з боку суспільства і держави. Народження дитини і пов'язані з цим аспекти жіночого здоров'я, тимчасова обмежена працездатність жінки, її зосередженість на вихованні малюка, зміна соціальних функцій і статусу, втрата фінансової незалежності роблять материнство ключовою гендерною проблемою сучасності. Тому необхідно вивчити досвід зародження системи охорони материнства й дитинства, який зможе допомогти у вирішенні нагальних соціальних питань.

Наприкінці XIX – на початку ХХ ст. в Російській імперії одним із провідних соціальних завдань була протидія високій дитячій смертності. Російська імперія, в тому числі українські губернії, мала найвищі показники дитячої смертності серед європейських країн. Один із провідних демографів Російської імперії С. Л. Новосельський наводить таку статистику смертності дітей до одного року в європейській частині імперії: 1867-1871 рр. – 26, 7%, 1882-1886 рр. – 27, 1%, 1892-1896 рр. – 27, 5 %, 1902-1906 рр. – 25, 3%, 1907-1911 рр. – 24, 4% [1, с. 181]. Набагато зменшилась смертність

від гострих захворювань типу скарлатини, кору, коклюшу, дифтерії тощо, що свідчило про певні успіхи у їх профілактиці. Однак серед європейських країн Росія випереджала за показниками дитячої смертності, що свідчило про необхідність вирішення цієї проблеми.

Безсумнівно, що однією із причин високих показників смертності було юридично не закріплене право на особливі умови праці вагітних жінок чи жінок після пологів. Особливо важким було становище жінок-робітниць. Жінки працювали на рівні з чоловіками, отримуючи при цьому нижчу заробітну плату [2, с. 180]. До 1885 р. ніяких основ регулювання жіночої праці не існувало, і лише закон 1885 р. заборонив працю жінок та підлітків у нічний час, тобто з 21 до 5 години ранку. Але «гнучкість» пізніших поправок зводила нанівець прийняті гарантії використання жіночої праці, оскільки фабричні інспекції за покладених на них обсягів обов'язків не могли контролювати ці процеси.

Законодавство не регулювало працю вагітних або жінок з немовлятами [3]. Ці питання виносилися на розсуд власників підприємств. Саме важкі умови праці, втрата жінкою на деякий час після пологів роботи, неможливість виконувати материнські функції через необхідність працювати на фабриці, на думку дослідниці К. В. Колганової, спричиняли високий рівень дитячої смертності в середовищі робітників [4, с. 20].

Але дитяча смертність залишалась високою і в сільській місцевості. Жінки, які очікували чи народили дитину, не тільки не мали ніяких окремих закріплених прав, але й часто елементарних знань про санітарно-гігієнічні умови догляду за немовлям.

Турбота про здоров'я породіллі та немовля покладалась державою на різноманітні організації. Медичну допомогу здійснювали заклади, що знаходились у компетенції земств, до того ж діяли і благодійні організації, що належали до Відомства закладів імператриці Марії. Одночасно, ініціювалась громадська ініціатива і заохочення активної частини суспільства до вирішення проблеми дитячої смертності [5]. Особливу турботу в цьому питанні виявляли лікарі, які в рамках діяльності земських лікарень, чи в утворених медичних товариствах намагались виробити основні заходи запобігання високій смертності немовлят.

Одним із таких подвижників, що присвятив своє життя справі охорони материнства й дитинства слід назвати Івана Віссаріоно-

вича Троїцького (1854-1923 рр.), надзвичайно талановитого науковця, одного із основоположників вітчизняної педіатрії, організатора медичної допомоги матерям та новонародженим дітям. У 1892 р. за його ініціативою було створено Товариство надання допомоги хворим дітям Києва з амбулаторією для безкоштовного прийому хворих дітей, а у 1893 р. – пункт видачі обеззараженого коров'ячого молока, що став прообразом створеного пізніше товариства «Крапля молока» [6].

Організація «Крапля молока» з'явилась вперше у Франції наприкінці XIX ст., хоча подібні за ціллю товариства виникали напередодні в інших країнах світу. Метою товариства стала пропаганда грудного вигодовування і навчання цьому процесу матерів. Для випадків, коли матір не могла вигодовувати груддю, товариство створило станцію, де готувалось молоко чи суміші для дітей. Оплата за якісне молоко була недорогою, а для незаможних – вівціни, чи взагалі – безкоштовно. Результатом діяльності товариства стало значне зменшення випадків смерті немовлят від шлунково-кишкових хвороб [7, s. 101].

Одночасно у Парижі керівником державної пологової клініки П. Бюденом було організовано консультативні центри, до яких молоді матері регулярно приносили дітей на огляд лікарів. Ті здійснювали консультації з приводу вигодовування, застосування прикорму, записували дані про розвиток дитини, внаслідок чого смертність вдалось знизити до 7, 3 %, тоді як в цілому по Парижу вона дорівнювала 12 % [7, s. 103].

Світовий досвід боротьби з дитячою смертністю включав профілактичні заходи по попередженню хвороб та епідемій і використання передових досягнень медицини, допомогу найбільш вразливим верствам населення у вигодовуванні немовлят, здійснення регулярних оглядів і надання консультацій матерям.

Однією з перших в Російській імперії «Крапля молока» була відкрита в Одесі за сприянням лікаря Абрама Йосиповича Гершензона (1868-1933 рр.). У 1901 р. він ініціював створення тимчасового (на літні місяці) «Кабінету стерилізованого молока», що був прообразом «Краплі молока». Крім видачі молока або його суміші відповідно до рекомендацій лікарів, товариство надавало поради матерям щодо вигодовування дітей й догляду за ними.

У 1904 р. був створений Союз боротьби з дитячою смертністю, що відкрив відділення у декількох містах. У 1907 р. відділення

цього товариства виникло у Харкові. Ініціаторами його створення стали І. В. Троїцький та С. М. Ямпольський. Самуїл Моїсєєвич Ямпольський (1875-1965 рр.) почав працювати у створеному Союзі, очолив дитячу клініку при ньому і відкрив пункт «Крапля молока».

Спочатку роботи пункт видавав молоко та харчові суміші для дітей, для незаможних – безкоштовно, а також вів пропаганду щодо необхідності грудного вигодовування дитини. Щоденно організація видавала 50-80 пляшечок стерилізованого молока. В клініці при товаристві здійснювався огляд хворих дітей, особлива увага при цьому зверталась на дітей із розладами шлунку, яким лікар приписував дієтичне харчування [8].

Крім молока, організація видавала й грошову допомогу. З метою встановлення найбільш нужденних, при організації влаштували «Бюро допомоги матерям», яке працювало щоденно. Черговий приймав звернення матерів, заповнюючи опитувальний листок, де зазначалось крім основних біографічних відомостей, в чому є потреба родини, чому вона виникла, якої саме допомоги потребує – коштів, працевлаштування, харчів, одягу, чи отримує родина якусь допомогу від родичів, благодійних організацій тощо.

Після заповнення анкети, представники Бюро перевіряли ситуацію на місцях, відвідуючи домівки. Вони фіксували стан житла, наявність і санітарно-гігієнічний стан місця перебування немовля, місця приготування їжі для нього та ін. Після доповіді, приймалось рішення про видачу грошової допомоги [8, с. 101-104]. У 1908 р. вона становила 8-9 крб. на місяць, наступні роки – 5-7 крб.

Одним з найголовніших завдань «Краплі молока» була консультативна допомога. Як слушно відмічали лікарі, і пізніше було доведено, саме вчасні консультації, патронаж, регулярні медичні обстеження можуть бути засобами, здатними зменшити показники дитячої смертності [8, с. 31; 5, с. 865].

Не відставала й одеська організація. З 1908 р. при амбулаторії, де видавалось молоко, стала регулярно діяти консультація, що мала не медичний, а профілактичний характер. Тут лікарі вчили матерів правилам гігієни у догляді за немовлям, раціональному харчуванню й санітарним вимогам його приготування, організації режиму дня, профілактиці захворювання й загартовування дитини [9]. Звернення до «Краплі молока» було спричинено важким ма-

теріальним становищем жінок з маленькими дітьми у містах, що робить їх досвід вкрай актуальним в наші дні.

В роботі організації «Крапля молока» у Наддніпрянщині можна прослідкувати певні особливості, а саме, вони поєднували пункти видачі молока й консультації по догляду за дитиною. Така широка програма діяльності на думку їх організаторів, які врахували європейський досвід, була найбільш ефективною у попередженні дитячої смертності. Сьогодні спадкоємцем «Краплі молока» є молочні кухні, які постачають якісне харчування малюкам, а замість консультацій в кожній дитячій поліклініці діє система педіатричного патронажу – заходів регулярного обстеження дитини, профілактики захворювань і проведення консультацій з матерями.

Не можна оминати й тієї важливої ролі, яку відігравали товариства «Крапля молока» у вирішенні соціальних проблем. Допмагаючи фінансово жінкам з немовлятами, вони ставали органом соціального захисту, беручи на себе турботу по захисту материнства й дитинства в цілому.

Таким чином, на початку ХХ ст. в Україні почала діяти мережа закладів, що становила основу для подальшої систематизованої охорони материнства й дитинства. Її зародження було пов'язано з катастрофічною дитячою смертністю і відсутністю турботи про новонароджених з боку держави. Провідними напрямками в цій сфері стала діяльність пунктів видачі дешевого якісного молока, які перетворились у організацію «Крапля молока», а також консультативних центрів, які здійснювали регулярні огляди дітей та надавали поради матерям щодо догляду за ними.

Розуміючи глибокі соціальні корені дитячої смертності, лікарі й активна громадськість вирішували чисельні соціальні проблеми. Всі ці дії супроводжувались активною пропагандою діяльності товариств, яка повинна була донести важливість і необхідність відповідального ставлення до проблем народжуваності й виховання дітей.

Література:

1. Новосельский С.Л. Смертность и продолжительность жизни в России / С.Л. Новосельский. – Петроград: тип. Мин-ва вн. дел., 1916. – 153 с.
2. Валетов Т. Я. Чем жили рабочие люди в городах Российской империи в конце XIX – начале XX вв. / Т. Я. Валетов. // Социальная история. Ежегодник. – М. : РОССПЭН, 2008. – С. 176–196.

3. Ташбекова И. Ю. Правовые основы трудовой деятельности женщин Российской империи конца XIX ст. / И. Ю. Ташбекова // Актуальные проблемы российского права. – 2009. – № 1. – С. 44–49

4. Колганова Е. В. Зарождение системы охраны материнства и младенчества в России в конце XIX – начале XX вв.: автореф. дис. канд. ист. наук. Специальность: 07.00.02 – Отечественная история – Москва, 2012.

5. Новикова А. А. Деятельность государственных и общественных организаций в области охраны материнства в конце XIX – начале XX века / А. А. Новикова // Известия Пензенского государственного педагогического университета имени В. Г. Белинского. Серия Гуманитарные науки. – 2012. – № 27. – С. 863–866.

6. Микиртичан Г. Л. К 150-летию И. В. Троицкого / Г. Л. Микиртичан // Вопросы современной педиатрии. – 2006. – Т. 5. – № 6. – С. 112–116.

7. Silska S. Ewolucja poglądów na żywienie niemowląt w XIX i XX wieku. Praca na stopień doktora nauk medycznych. – Poznan, 2013.

8. Союз для борьбы с детской смертностью в России. Харьковский отдел. Отчет о деятельности отдела с сентября 1909 г. по январь 1911. – Х. : Типолитография Зильберберг, 1911.

9. Стинська В. Вплив закладів «Каплі молока» на становлення здоров'язберігаючого напряму соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні на початку XX ст./ В. Стинська // Вісник Прикарпатського університету. Серія Педагогіка. – 2013. – Вип. 45. – С. 17–23.

Olga Nikolayenko

THE ACTIVITIES OF THE ORGANIZATION «DROP OF MILK» IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY

One of the important gender problems of modern societies is motherhood and the related issues of maternal and child health and welfare. Study of the formation of the system of protection of motherhood and childhood will help identify the main ways to address these issues.

At the beginning of the 20th century in Ukraine, as well as in the whole Russian Empire were very high rates of infant mortality. To reduce child mortality, following the example of Western countries established organizations «Drop of milk». They gave the children up to 1 year, living in cities, qualitative and cheap milk.

«Drop of milk» was established in Kyiv, Odesa, Kharkiv, on the initiative of Pediatricians – I. V. Troitsky, A. O. Gershenzon, S. M. Yampolsky. The organization existed on the contributions of benefactors, and with the support of local authorities.

Points-of-milk has been calculated, the poorest part of the population, urban workers, among which was the highest rate of infant mortality. The organization advocated for breast-feeding, and doled out cheap or free milk.

Later the «Drop of milk» consultations were established for mothers and regular check-ups of children, which significantly influenced to reduce child morbidity and mortality. Doctors working in the «Drop of milk» gave lectures about the preservation of the health of children, published propaganda leaflets and educational literature. In addition, on the initiative of the public organization was to provide social assistance to needy families – assisted in finding jobs, housing, arranged the collection of children's clothes, etc.

Organization «Drop of milk» became the basis for the creation of a system of protection of motherhood and childhood in Ukraine by creating prototypes of the dairy kitchens and pediatric patronage.

Key words: *«Drop of milk», protection of motherhood and childhood, Ukraine, beginning of XX century.*